

Gras is om in te liggen 34

Joep Spronk

Teunisbloemen en Toortsen

In verband met de verminderde uitgifte van de periodiek in juist de floristische hoogtijdagen, vormt dit deel een vervroegde zomer-aflevering. Ik moet bekennen dat het schrijven over deze bij uitstek zomerplanten bij kachel en kunstlicht een vreemde gewaarwording is.

De hier voorkomende Teunisbloemen en Toortsen behoren (meestal) tot de pioniervegetaties. Alleen de Zwarte toort staat te boek als een graslandplant. De grond mag behoorlijk verstoord zijn en droog. Wat voedselrijkdom betreft denk ik dat de soorten zich niet erg storen aan een teveel aan middelen, maar in de literatuur wordt een voedselarme omgeving aangegeven voor de meerderheid van de onderzochte groeiplaatsen. De daarbij gemeten zuurgraad valt basisch uit. Uit deze groep worden bij ons ook gevonden: Hongaarse raket (*Sisymbrium altissimum*), Doornappel (*Datura stramonium*), Kromhals (*Anchusa arvensis*) en - zij het spaarzaam - Slangekruid (*Echium vulgare*). Ondanks het feit dat wij in onze omgeving veel verstoorde gebieden hebben, komen combinaties van de onderhavige geslachten (nog?) weinig voor in onze omgeving in de periode van de Eindhovense atlas, terwijl de soorten zelf niet wat je noemt bijzonder zeldzaam zijn.

Teunisbloemen

De Teunisbloemen stammen uit de gematigde gebieden van Noord-Amerika. Uit de hier gebrachte exemplaren hebben in onze omgeving Middelste (vroeger Gewone) en Grote teunisbloem zich een vaste plaats in onze lokale flora veroverd.

Een systematische moeilijkheid met dit geslacht is, dat het alleen uit bastaarden bestaat, waarvan in het stuifmeel alleen de erfelijke informatie van de 'vader'-plant en in de zaadknop alleen die van de 'moeder'-plant voorkomt.

Aardigheid van dit geslacht is dat sommige vormen die wij hier bewonderen in het moederland van de Teunisbloemen niet voorkomen. Dit wordt veroorzaakt door deze bastaard-achtergrond waardoor de vormen zeker niet stabiel zijn, dit tot verdriet van H. de Vries die met Grote teunisbloem de mutatietheorie meende aan te tonen.

Er komen twee 'soorten' Teunisbloemen voor in onze omgeving. De derde, Kleine teunisbloem is een aantal maal door zeker niet de slechtste floristen gemeld. Bij nader onderzoek blijkt het bij al deze kleinbloemige vondsten te gaan om de variëteit 'leptomeres' van *Oenothera biennis*. Toch determineert de flora op het scheef staan van de stengel en het overhangen van de bloeiwijze in knop na verder goed naar *O. parviflora*. Het belangrijkste probleem hierbij is de stand van de toppen van de kelkbladen van de nog niet bloeiende bloemen. In de flora wordt beweerd dat deze bij 'onze' Teunisbloemen tegen elkaar staan, maar dat geldt zeker niet voor vele exemplaren van Middelste teunisbloem die ik hierop bekeken heb. De kleinbloemige Middelste teunisbloemen worden voornamelijk gevonden in de km-blokken langs het Wilhelminakanaal.

De onderscheidende kenmerken worden in tabel 1 naast elkaar gezet.

tabel 1: verschillen Teunisbloemen

	<i>O. biennis leptomeres</i>	<i>O. biennis</i>	<i>O. erythrosepala</i>
lengte stijl		tot 1.5 cm	2 - 6 cm
lengte kroonblad	0.5 - 1 cm	2.5 - 3 cm	3.5- 6 cm
lengte kelkbuis			
rode knobbelstengel	onderaan	onderaan	overal
rode knobbelvruchtbeginzel	geen	geen	wel

Uit deze kenmerken is duidelijk dat de afbeelding in Wilde Planten op blz. 250 Grote teunisbloem is, in weerwil van het bijschrift.

Middelste Teunisbloem

Grote teunisbloem

Het aantal meldingen van de diverse Teunisbloemen in onze regio is als in tabel 2. De aantal uit de periode 1970 - 1987 zijn uit de Atlas van de Noordbrabantse Flora. Deze cijfers zijn op basis van blokken van 5 bij 5 km (atl-blokken, max = 25). De periode 1980 - 1989 wordt gehaald uit de Eindhovense atlas en wordt gegeven in vergelijkbare blokken en in blokken van 1 bij 1 km (km-blokken, max = 320). De cijfers van 1990 - 1992 zijn verzameld uit de 185 streeplijsten die zijn binnengekomen over die jaren.

tabel 2: meldingen Teunisbloemen

periode	maxima		O. biennis leptomeres		O. biennis		O. erythrosepala	
	atl	km	atl	km	atl	km	atl	km
	1970 - 1987	25		3		23		11
1980 - 1989	25	320	6	17	18	63	19	52
1990 - 1992		185		10		57		60

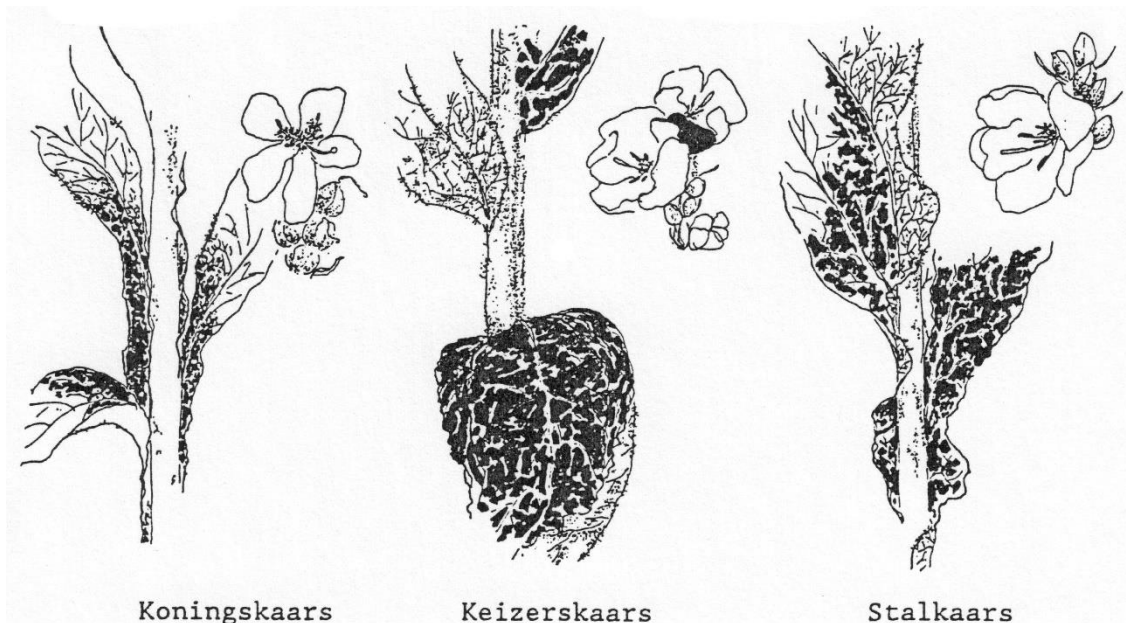
Opmerkelijk is de vooruitgang van de Grote teunisbloem al in de periode van de Eindhovense atlas t.o.v. de Brabantse atlas: 19 vs 11 atlasblokken. Deze vooruitgang gaat gezien de zeker relatief grote stijging van het aantal vondsten vanaf 1990 gewoon door: 52/320 vs 60/185.

Toortsen

Diverse - eigenlijk alle - soorten van het geslacht *Verbascum* zijn gewilde tuinplanten. Dat maakt het bekijken ervan vaak makkelijk en de fenomenen vaak aantrekkelijk.

Zijn door de bank genomen de Toortsen geel van kleur, van Zwarte toorts ken ik 3 exemplaren die witte bloemen hebben en dat alleen in en langs tuinen. Van andere witbloeiende exemplaren is geen informatie voorradig. Bastaarden, die volgens de flora makkelijk voorkomen, zijn in het wild rond Eindhoven nog

niet waargenomen c.q. er is nog geen aanleiding om een exemplaar 'verdacht' te vinden. De enige bekende bastaard is ook al een tuin-exemplaar: *Verbascum nigrum* x *densiflorum*.

Koningskaars

Keizerskaars

Stalkaars

De vier Toortsen die rond Eindhoven voorkomen zijn: Zwarte toorts (*Verbascum nigrum*), Konings- (*V. thapsus*), Keizers- (*V. phlomoides*) en Stalkaars (*V. densiflorum*).

Van de andere wijkt Zwarte toorts af omdat deze overjarig i.p.v. tweejarig is en de bovenzijde van het blad spaarzaam behaard en groen is tegen viltig behaard en daardoor grijs lijkt. Mocht er nog twijfel zijn dan helpt wellicht nog de beharing van de bovenste meeldraden: zijn de haren paars dan is het Zwarte toorts, zijn ze wit of praktisch onbehaard dan horen ze tot de 'kaarsen'.

In tabel 3 worden diverse kenmerken naast elkaar gezet.

tabel 3: kenmerken Toortsen

	Koningskaars	Keizerskaars	Stalkaars
bloemkleur	geel	goudgeel	goudgeel
verhouding helmraden: helmknoppen van onderste 2 meeldraden	3-4 : 1	1.5-2 :1	1.5 - 2 : 1
bloemgrootte	1.5-2. 5 cm	3-5.5 cm	3-5 cm
stempel	knopvormig op stijl	aflopend langs stijl	aflopend langs stijl
bladvoet van stengelbladen	aflopend tot volgend blad	niet of kort aflopend	aflopend tot volgend blad
hoogte plant	0.3- 2 m	0.6 - 1.5 m	0.3 - 2 m

Uit het tabelletje blijkt dat het niet moeilijk is om met de combinatie van kenmerken van stempel en bladvleugels om een aangetroffen Kaars op naam te brengen.

In tabel 4 worden de aantallen vondsten opgesomd. De maxima zijn uiteraard hetzelfde als bij de Teunisbloemen. De periodes kunnen met de cijfers van de Atlas van de Nederlandse Flora uitgebreid worden, omdat bij *Oenothera* i.v.m. onzekerheid van determinatie (ging daar deze rubriek niet meestal over?) de meldingen van de behandelde Teunisbloemen samengevoegd zijn.

tabel 4: meldingen Toortsen

	maxima		Zwarte toorts		Koningskaars		Keizerskaars		Stalkaars	
	atl	km	atl	km	atl	km	atl	km	atl	km
periode										
1900 - 1950	25		9		7		1		2	
1950 - 1975	25		10		20		1		6	
1970 - 1987	25		13		21		1		9	
1980 - 1989	25	320	10	22	15	45	6	10	7	10
1990 - 1992		185		12		35		20		6

De indruk van de laatste jaren dat Keizerskaars meer voorkomt dan pakweg 10 jaar geleden wordt door deze cijfers bewaarheid.

Mijn belangrijkste twijfel betreft niet deze cijfers maar geldt de vorm van de Stalkaars. Van de paar exemplaren die ik uit het binnenland ken, zijn de bloeiwijzen flink vertakt. De Oecologische Flora meldt daarentegen dat Stalkaars een doorgaans onvertakte bloeiwijze heeft. Wie noteert van onze Toortsen naam, vindplaats en groeivorm?

De tekeningen zijn van Rian Rensen-Bronkhorst.

literatuur

- J Cools: Atlas van de Noordbrabantse flora
- IK Ferguson: Verbascum in Flora europaea volume 3
- J Mennema e.a.: Atlas van de Flora van Nederland deel 1
- J Mennema e.a.: Atlas van de Flora van Nederland deel 2
- R vd Meiden e.a.: Atlas van de Flora van Nederland deel 3
- R vd Meiden: Heukels' Flora van Nederland 2le druk
- PH Raven: Oenothera in Flora europaea volume 2
- R Rensen-Bronkhorst red.: Atlas van de flora van Eindhoven 1980-1989
- J Runhaar e.a.: Een nieuwe indeling in ecologische groepen binnen de Nederlandse flora, Gorteria deel 13
- EJ Weeda: Nederlandse oecologische flora deel 2
- EJ Weeda: Nederlandse oecologische flora deel 3